

تحلیل سیاسی - اقتصادی کشور بلاروس با تمرکز بر حوزه صنعت پتروشیمی

الف - موقعیت ژئوپولیتیک و ژئواستراتژیک کشور بلاروس در منطقه

بلاروس کشوری دور از دریا و استقلال یافته از اتحاد جماهیر شوروی سابق است که موجودیت خود را از همسایه خود یعنی روسیه به دست آورده است. روابط روسیه و بلاروس که مردم آن‌ها بیش از ۲ قرن تحت حاکمیت واحد زیسته اند، به دلیل اشتراکات نژادی، فرهنگی، مذهبی و پیوندهای اقتصادی و ژئوپولیتیک منحصر به فرد بوده و باعث شده دو کشور از همان سال‌های اولیه پس از استقلال بلاروس وارد مسیر هم‌گرایی شده و توافق‌نامه‌های گوناگونی در حوزه‌های اقتصادی، تجاری، نظامی و امنیتی با یکدیگر امضاء کنند. اشتراکات فرهنگی فراوان دو کشور، به ویژه زبان مشترک قدرت نرم روسیه را در این کشور افزایش داده است.

بلاروس با سه کشور عضو اتحادیه اروپا یعنی لهستان، لیتوانی و لتونی مرز مشترک داشته و به دلایل اقتصادی، سیاسی - امنیتی جایگاه مهمی در سیاست خارجی اتحادیه اروپا دارد. در حال حاضر اتحادیه اروپا دومین شریک تجاری بلاروس بعد از روسیه است. اما روابط این کشور با اتحادیه اروپا و آمریکا طی سال‌های گذشته دارای فراز و نشیب و در بعضی مقاطع با چالش‌های جدی روبه‌رو بوده است.

روابط بلاروس و آمریکا در بیشتر سال‌های گذشته از روند خوبی برخوردار نبوده است و علیرغم تغییر رویکرد آمریکا از سال ۲۰۱۵ با لغو برخی تحریم‌های حقوق بشری آمریکا علیه بلاروس و سفر مایک پمپئو وزیر خارجه آمریکا به مینسک، سهم آمریکا در تجارت خارجی بلاروس در ۲۰۱۹ کمتر از یک درصد بوده و قابل مقایسه با سایر شرکای تجاری این کشور نیست.

برای تحلیل رفتار و مواضع روسیه و غرب نسبت به تحولات بلاروس دلایل مختلفی وجود دارد. روسیه همواره به رفتار اروپا و آمریکا در منطقه کشورهای پسا شوروی با تردید نگرینسته و مواضع آن‌ها در خصوص تحولات بلاروس را در راستای اهداف ژئوپولیتیک غرب می‌داند. براساس نظر پژوهشگران روس، غرب امیدوار است از بروز برخی اختلافات بین روسیه و بلاروس بر سر موضوع فروش نفت و گاز بهره برداری کند.

به نظر می‌رسد برخورد منافع روسیه و غرب در بلاروس، ادامه روندی است که از سال ۲۰۰۳ در گرجستان آغاز شده و در سایر مناطق پسا شوروی، از جمله اوکراین تاکنون ادامه یافته است. حمایت کامل روسیه از لوکاشنکو با وجود برخی دلخوری‌ها از وی، بیش از آنکه حمایت از شخص وی تلقی شود مقابله با سیاستی است که در تقابل با منافع مسکو در منطقه عمل می‌کند. پیوستگی منافع روسیه و بلاروس به اندازه‌ای است که هر فردی در این کشور قدرت را در دست داشته باشد رابطه با روسیه را در اولویت قرار می‌دهد.

ب- شاخص‌های اصلی اقتصادی بلاروس

بلاروس ۶۰۰ هزار و ۲۰۷ کیلومتر مربع وسعت و بر اساس آمار سال ۲۰۲۲ حدود ۹ میلیون و ۴۰۰ هزار نفر جمعیت دارد. بلاروس پل ارتباطی روسیه با اروپا بوده و کشوری است که به دریا راه ندارد. بخش بزرگی از اقتصاد بلاروس، تحت کنترل دولت است. GDP سرانه این کشور در سال ۲۰۲۰ حدود ۱۹ هزار دلار بوده است.

بلاروس کشوری صنعتی و عمده صادرات آن فرآورده‌های نفتی، کود شیمیایی، ماشین‌آلات، وسایل نقلیه و خدمات حمل و نقل است. صنایع اصلی بلاروس شامل صنایع متالورژی، مهندسی مکانیک، از جمله تراکتور و کشاورزی، اتومبیل، ساخت دستگاه و ابزارآلات، رادیو، الکترونیکی، الکترونیک، اپتیکی، مکانیکی و فلزکاری، شیمیایی و پتروشیمی، صنعت نور و صنایع غذایی است. منابع طبیعی اصلی این کشور چوب، زغال سنگ نارس، پتاس، سنگ نمک، میدان‌های نفتی کوچک و گاز طبیعی، سنگ گرانیت، دولومیت، سنگ آهک، خاک رس و شن هستند.

این کشور وابسته به واردات نفت و گاز از روسیه می‌باشد. مهم‌ترین صادرات بلاروس، نرم افزار، ماشین‌آلات سنگین، تولیدات کشاورزی، کود شیمیایی پتاس و فرآورده‌های نفتی می‌باشد. روسیه مهم‌ترین شریک تجاری این کشور بوده و نیمی از مجموع مبادلات خارجی بلاروس با این کشور است. در مرحله بعد، یک سوم تجارت خارجی بلاروس با کشورهای عضو اتحادیه اروپایی می‌باشد. بلاروس از سال ۱۹۹۳ درخواست عضویت در سازمان تجارت جهانی را ارائه داده، ولی هنوز به عضویت این سازمان پذیرفته نشده است. بلاروس به همراه کشورهای روسیه، قزاقستان، ارمنستان و قرقیزستان عضو اتحادیه اقتصادی اورآسیا می‌باشد.

صادرات بلاروس در سال ۲۰۲۰ بالغ بر ۳۷ میلیارد دلار و سه مقصد اصلی صادراتی آن به ترتیب کشورهای روسیه، اوکراین و بریتانیا بوده اند. واردات بلاروس در سال ۲۰۲۰ بالغ بر ۳۵ میلیارد دلار و شامل محصولاتی چون نفت خام، گاز طبیعی، خودرو و قطعات آن، دارو و تجهیزات مخابراتی از کشورهای روسیه، چین، لهستان، آلمان و اوکراین بوده است.

میزان ذخایر نفت خام بلاروس در سال ۲۰۲۱ حدود ۱۹۸ میلیون بشکه برآورد شده است. میزان تولید نفت بلاروس در سال ۲۰۲۱ روزانه ۳۴ هزار و ۳۰۰ بشکه بوده و میزان مصرف روزانه نفت پالایش شده این کشور در سال ۲۰۱۹ بالغ بر ۱۳۴ هزار و ۶۰۰ بشکه در روز بوده است. دو واحد پالایشگاهی نفتان و موزیر با مجموع ظرفیت پالایشی حدود ۵۰۰ هزار بشکه در روز مسئولیت دریافت نفت خام و تولید فرآورده‌های مورد نیاز کشور و صادرات را بر عهده دارند.

ذخایر اثبات شده گاز طبیعی در بلاروس در سال ۲۰۲۱ حدود ۲ میلیارد و ۸۳۲ میلیون متر مکعب برآورد شده است. میزان تولید گاز طبیعی این کشور در سال ۲۰۱۹ حدود ۶۹ میلیون مترمکعب بوده و میزان مصرف گاز طبیعی آن در سال ۲۰۱۹ بالغ بر ۱۸ میلیارد متر مکعب و میزان واردات آن در سال مذکور تقریباً به همین میزان بوده است.

ج- روابط اقتصادی - تجاری ایران و بلاروس

شرایط کنونی کشورمان با توجه به تشدید تحریم های غرب علیه ایران اهمیت توجه به گسترش روابط با همسایگان بطور خاص و حضور در بازارهای CIS را نسبت به قبل بیشتر کرده است. با توجه به موقعیت جغرافیایی، ایران ظرفیت بسیار بالایی در دستیابی به بازار کشورهای این حوزه را دارد. به همین دلیل، دیپلماسی فعال اقتصادی منطقه ای و توسعه و تقویت روابط سیاسی با این کشورها بایستی مورد توجه ویژه قرار گیرد. این راهبرد با توجه به مشی "تحریم حداکثری" امریکا، نقش موثری در مقابله با آثار تحریم ها داشته و لازم است که خنثی سازی تحریم ها محور تصمیم گیری های اقتصادی و تجاری کشورمان قرار گرفته و اجرای سیاست اقتصاد مقاومتی و توسعه و تقویت روابط راهبردی با همسایگان بویژه در حوزه های تجاری و اقتصادی در راستای مقابله با تحریم ها به عنوان اولویتی راهبردی مورد توجه ویژه قرار گیرد.

یک دیپلماسی هوشمندانه و فعال می تواند دستاوردهای بسیار مهم سیاسی، اقتصادی، انسانی و اجتماعی به همراه داشته، موجب افزایش نفوذ اقتصادی و تجاری کشور در اقتصاد کشورهای منطقه، بازدارندگی در برابر آثار تحریم ها و جلوگیری از چالش ها و تهدیدات ناشی از تحریم ها، تقویت تولید داخلی و اشتغال زایی و دست یابی به ارزش افزوده مناسب و تحصیل درآمدهای ارزی، ایجاد بازاری به وسعت چند برابر بازار کشورمان، توسعه صادرات غیرنفتی و تمرکز بر توسعه مناسبات با کشورهای منطقه و منطقه دور شدن از وابستگی صرف به درآمدهای نفتی شود.

کشورهای حوزه CIS، علاوه بر نزدیکی جغرافیایی، به دلیل دارا بودن وضعیت اقتصادی خاص خود از جایگاه ویژه ای در دیپلماسی اقتصادی ایران برخوردار بوده و بهره برداری از ظرفیت های فراوان موجود در مناسبات اقتصادی و تجاری ایران و این کشور نقش مهمی در کاهش قابل توجه فشارهای ناشی از تحریم های اقتصادی آمریکا خواهد داشت. ایران در صادرات غیرنفتی به کشورهای CIS دارای فرصت های صادراتی زیادی بوده و می توان با تقویت مناسبات منطقه ای از جمله گسترش تجارت درون منطقه ای با کشورهای مذکور فرایند یکپارچگی اقتصادی را به گونه ای مطمئن و با حفظ منافع ملی فراهم آورد و مبانی امنیت و اقتدار ملی کشور را تحکیم و تقویت کند. تعامل منطقه ای با کشورهای CIS بخصوص با کشورهای روسیه و بلاروس می تواند فرصت مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران محسوب گردد. کاهش موانع تعرفه ای در قالب ارائه انواع طرح های تعرفه ترجیحی می تواند موجب افزایش حجم صادرات غیرنفتی ایران به کشورهای مذکور گردد.

بلاروس مدت‌هاست در زمره شرکای تجاری ایران است. این کشور به همراه روسیه و قزاقستان سه کشور اصلی بنیانگذار اتحادیه اقتصادی اوراسیا در سال ۲۰۱۵ بودند و کشور بلاروس در دستیابی به توافق تجاری بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا نقش بسزایی داشته است.

بر همین اساس و علی‌رغم محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها، روابط تجاری-اقتصادی ایران و بلاروس بصورت فعالانه در حال گسترش است. اقلام اصلی صادراتی بلاروس به ایران در سال‌های اخیر، فیبرهای اکریلیک و نخ، صفحات MDF، کامیون و قطعات یدکی آنها، لوازم آرایشی، لاستیک، اپتیک، بلبرینگ و تجهیزات پزشکی بوده است. در مقابل ایران میوه جات تازه و خشک، آجیل و دارو به بلاروس صادر می‌کند. همکاریهای سرمایه‌گذاری نیز بین دو کشور در حال توسعه می‌باشد. بلاروس در صنعت ماشین‌سازی ایران سرمایه‌گذاری می‌کند و پروژه‌های سرمایه‌گذاری عمرانی و لجستیکی گوناگونی نیز در بلاروس توسط ایران در حال انجام می‌باشند.

د- وضعیت صنعت پتروشیمی بلاروس

صنایع شیمیایی و پتروشیمیایی کشور بلاروس در منطقه در سطح کیفی و فنی خوبی قرار داشته و این کشور یکی از بزرگترین تولیدکنندگان کود پتاس در جهان است و انواع کودهای اوره و ازت نیز در این کشور تولید می‌شود. بزرگترین شرکت‌های پتروشیمی جمهوری بلاروس که کک، مشتقات نفتی، محصولات شیمیایی، لاستیک و محصولات پلاستیکی تولید می‌کنند، متعلق به شرکت دولتی پتروشیمی بل نفت خیم هستند. شرکت‌های زیرمجموعه بل نفت خیم که در سال ۲۰۲۱ تعداد آنها بالغ بر ۲۰ شرکت اعلام شده، بیش از ۵۰۰ نوع محصول پتروشیمی و شیمیایی تولید می‌کنند که به نزدیک به ۹۵ کشور در سراسر جهان صادر می‌شود.

میزان تولیدات شرکت‌های زیرمجموعه بل نفت خیم حدود ۵ میلیون تن محصولات شیمیایی، پتروشیمیایی و کود بوده است. بزرگترین مجموعه تولید محصولات پلیمری در محدوده پالایشگاه نفتان قرار دارد. عمده‌ترین کالاهای صادراتی بل نفت خیم عبارتند از نفت خام و فرآورده‌های نفتی، کودهای معدنی، لاستیک‌ها، کاپرولاکتام، پلی اتیلن، الیاف شیمیایی و نخ‌ها. حدود دو سوم از محصولات تولیدی این شرکت‌ها، پس از تامین نیاز داخلی، صادر می‌شود. در سال ۲۰۱۹ حدود ۷۰ درصد تولیدات شرکت‌های زیرمجموعه بل نفت خیم، شامل فرآورده‌های نفتی و محصولات شیمیایی و پتروشیمیایی جمعاً به ارزش ۸ میلیارد دلار صادر شده است.

میزان واردات محصولات پتروشیمیایی و شیمیایی بلاروس در سال ۲۰۱۶ بین ۴۰۰ تا ۵۰۰ هزار تن شامل پلی پروپیلن، ترفتالیک اسید، آلومینیوم اوکساید، منو اتیلن گلیکول، استون، کاستیک سودا، کربنات سدیم، اورتوزایلن و سولفور از کشورهای اروپایی، ترکیه و عربستان سعودی بوده است. بل نفت خیم در پروژه‌های آتی خود در صدد ایجاد تأسیسات مستقلی برای تولید اتیل بنزن، استون، فنل، بیس فنول، استایرن و بوتادین می‌باشد.

بل نفت خیم در سال ۲۰۰۷ مورد تحریم دولت آمریکا قرار گرفت، در سال ۲۰۱۵ این تحریم ها موقتا تعلیق و مجددا در سال ۲۰۲۱ با شدت بیشتری برقرار شد. بل نفت خیم هم اکنون تحت تحریمهای کامل آمریکا قرار دارد.

ه- سوابق همکاری های فنی، تجاری و اقتصادی با بلاروس

مهمترین مرحله توسعه همکاری دوجانبه بین دو کشور، برگزاری چهاردهمین نشست جلسه کمیسیون همکاری های بین المللی مشترک بلاروس و ایران در زمینه اقتصادی در ۲۳-۲۲ ژانویه سال ۲۰۱۸ (بهمن ماه ۱۳۹۶) بود. در نتیجه این مذاکرات، نقشه راه توسعه همکاری های دو جانبه جمهوری بلاروس و جمهوری اسلامی ایران برای سال های ۲۰۲۰-۲۰۱۸، پیش نویس چهاردهمین نشست جلسه کمیسیون همکاری های بین المللی مشترک بلاروس و ایران در زمینه اقتصادی و همچنین ۸ تفاهم نامه بین محافل کسب و کار دو کشور در حوزه صنعت و تجارت به امضا رسید.

تقاضای مصرف انواع پلیمرها به ویژه پلی پروپیلن و انواع پلی اتیلن در بازار بلاروس رو به افزایش بوده و شرکت های بلاروسی علاقمند به واردات محصولات پلیمری و ماشین آلات ایرانی تولید کننده کیسه های نایلونی برای خط تولید کارخانه های تولیدی در بلاروس هستند در سالهای ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ محصولات پتروشیمی ذیل به بلاروس صادر گردیده است

صادرات محصولات پتروشیمی به بلاروس در سال های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

ارزش		مقدار (تن)		نام محصول
سال ۱۴۰۰	سال ۱۳۹۹	۱۴۰۰	۱۳۹۹	سال
---	۱۹۰ هزار دلار	--	۲۲۰ تن	انواع پلی استایرن
۱۸۰ هزار دلار	--	۴۰۴ تن	----	انواع گلایکول
۱۸۰ هزار دلار	۱۹۰ هزار دلار	۴۰۴ تن	۲۲۰ تن	جمع کل

در آذر ماه ۱۴۰۰ مراتب اعلام آمادگی طرف بلاروسی برای تهاثر محصولات صنعتی آن کشور با محصولات پتروشیمی کشورمان از جمله پلی اتیلن و پلی پروپیلن دریافت گردیده است.

در حال حاضر از جمله موانع مهم تجارت مواد پتروشیمی ایران با کشور بلاروس، عدم امکان گشایش اعتبار اسنادی، موانع انتقال پول و وصول وجوه ناشی از صادرات و همچنین هزینه بالای حمل کالا به آن کشور می باشد.

و- زمینه های ارتقاء همکاری های تجاری - بازرگانی دو کشور در حوزه صنعت پتروشیمی

۱- با توجه به جمعیت ۱۰ میلیون نفری این کشور و وجود تقاضای مناسب، امکان توسعه صادرات محصولات پتروشیمی کشورمان به بلاروس وجود داشته و به علاوه از آنجایی که توافق تجاری ترجیحی بین ایران و اوراسیا وجود دارد، بازار بلاروس می تواند به بستری ایده آل برای ورود محصولات پتروشیمی ایران برای ارسال به بازارهای دیگر در سراسر اتحادیه تبدیل شود. در این رابطه تاسیس دفتر نمایندگی شرکت های پتروشیمی در مینسک می تواند به توسعه فعالیت های بازاریابی و فروش محصولات پتروشیمی کشورمان کمک کند.

۲- در صورت ایجاد زیرساختهای مناسب و صدور مجوزهای لازم از سوی وزارتخانه ها و سازمانهای ذیربط از جمله وزارت صمت، وزارت جهاد کشاورزی، گمرک و بانک مرکزی، امکان بررسی مجدد موضوع تهاتر محصولات پتروشیمی کشورمان با کالاهای صادراتی بلاروس از جمله ماشین آلات و تجهیزات صنعتی ساخت این کشور وجود دارد.

۳- زمینه همکاری شرکت پژوهش و فناوری پتروشیمی ایران با شرکتهای پژوهشی آن کشور در موارد ذیل وجود دارد:

۳-۱- همکاری های فنی و تکنولوژیکی در حوزه های دانش فنی از جمله طرح تولید پروپیلن از گاز طبیعی (GTPP) و تبدیلات گازی مانند متانول به پروپیلن (MTP) و متانول به الفین (MTO)
۳-۲- ساخت و تأمین کاتالیست های پالایشگاهی و پتروشیمیایی مورد نیاز بلاروس از جمله کاتالیست های پلیمری و کاتالیست های مورد نیاز در حوزه تبدیلات گازی، با توجه به وجود ذخایر گازی مناسب در آن کشور و همچنین وجود دانش های فنی و دموپلنت های مناسب و نیروی انسانی متبحر در شرکت پژوهش و فناوری پتروشیمی

۴- با توجه به تجربه ۵۰ ساله شرکت های توانمند فنی- مهندسی ایرانی در حوزه صنعت پتروشیمی، امکان همکاری این شرکت ها با شرکت های بلاروسی در طراحی و اجرای پروژه های پتروشیمیایی در داخل کشور بلاروس وجود داشته و ضمناً شرکت های ایرانی سازنده تجهیزات و قطعات مورد نیاز صنعت پتروشیمی نیز میتوانند به منظور تأمین تجهیزات و قطعات مورد نیاز طرح ها و مجتمع های پتروشیمی بلاروس با طرف بلاروسی همکاری نمایند.

تهیه و تنظیم: بهمن معظمی، ۱۷ مهر ۱۴۰۱

منابع:

- ۱- بلاروس، تازه ترین آوردگاه ژئوپولیتیک روسیه و غرب، مرکز مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، ۲۰ مهر ۱۳۹۹، <https://www.ipis.ir/portal/viewpage/13057>
- ۲- دیپلماسی اقتصاد منطقه ای، فرصت ها، چالش ها، راه کارها، دکتر امیرحسین طاهری، عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی، راهبرد ملی، ۲۲ دسامبر ۲۰۲۰، <https://www.nationalstrategy.ir>
- ۳- آرشیو موجود در امور بین الملل شرکت ملی صنایع پتروشیمی، پرونده بلاروس
- ۴- مناطق آزاد بلاروس، بهشتی برای سرمایه گذاران و فعالان اقتصادی، اقتصاد ۲۴، ۵ دی ۱۳۹۸
- 5- Belarus Presidency Office Reports, Press Service for the president, Belarus in figures, 2022, <https://president.gov.by/en/belarus>
- 6- Belarus Country Report, 2022, <https://bti-project.org/en/reports/country-report/BLR>